

Հատուիւն իսկ լաւ յայտնի չէ. մինչդեռ բաւականէն աւելի կը գտնուին միջերկրականի եւ յունական կղզեաց մէջ: Ենթագրելով իսկ, թէ Հայք ի հնուէն՝ ասորական եւ պարսկական սեպածեւներուն տեղ յետոյ գործածած ըլլան Փիւնեկեցեաց այբուբենական գրութիւնը, եւ այդ գրութիւնն պահուած ըլլար Գանիէլի ասորոյ քով, սակայն առանց այդ տառերու իսկական օրինակն ունենալու, եւ միայն մեարովբեան տառերու ձեւէն եզրակացնել երկարանչիրոց կատարեալ նոյնութիւնը, ինչքնաւ հիմնաւոր չերեւիր. վասն զի բան մի՞ որուն վրայ քնաւ տարակոյս չի կայ, այն է, թէ Ս. Մեսրոպը Ե դարուն զանոնք յունական այբուբենի գծագրական օրինաց եւ զըպրութեան համեմատ կազմակերպեց, որը մեծապէս կը տարբերի ոչ միայն Կիպրոս զբա՛նուած փիւնիկեան նախկին այբուբենէն, այլ նոյն իսկ Սաւետրիի կղզւոյն կամ հինաւորց թեքաջառ գտնուած փիւնիկ-հելլէն ամենահին այբուբենէն¹, որ կը ներկայանայ մեզ իբրեւ նախկին օրինակ կամ անցք իմն փիւնիկեան այբուբենէն՝ ի հելլենականն: Այս տեղ դարձուած են տառերը զօգահեռարար մերթ յաջէն դէպ ի ձախ, եւ մերթ ձախէն դէպ ի յաջ. մինչդեռ Ե դարում կը տիրէր արդէն միայն ձախէն դէպ ի յաջ գրութեան ուղղութիւնն: Արդ՝ այս վերջին գրութիւնս, որ յատուկ է նաեւ Հայկական այբուբենին, շօշափելի եւ անժխտելի ապացոյց է ըստ իս, թէ վերջինս ստուգիւ և՛ դարում տիրող յունական այբուբենին վրայ կազմակերպուած է, եւ ոչ թէ փիւնիկեանին: Իսկ եթէ ըստ ձեզ անպիտոխ պահուած համարինք դանիւլեան նշանագրերը, կը հետեւի, թէ հոն եւս ձախէն յաջ կը գրուէին տառք հանգոյն յունարէնի:

Չոր երկասիրութեան 24 իջում զետեղուած աղիւսակին մէջ փիւնիկեան այբուբենին հանդէպ, իբրեւ համանման եւ համազօր, դրուած չորս սինականերն, այսինքն են Հայկական տառերն՝ ըստ Ոսկեփորիկի, Միւլլերի, Յարութիւնեանցի եւ Տաղաւարեանի՝ որքան իրարու անհամաձայն են, նոյնքան եւս յունարէն այբուբենի դիմաց դրուած վերջին երեք սիններն, այսինքն է հայ տառերն՝ ըստ Լազարոյի, Սարգիսեանի եւ Գարագաշեանի՝ իրարու կը համաձայնին զարմանալի նմանակցութեամբ: Ես չեմ կարող ըմբռնել, թէ դուք ի՞նչ բանով փիւնիկեան այբուբենը՝ յունարենէն աւելի նման կը գտնէք Հայկական

նին, քանի որ պօզգրական ձեւով, աջէն դէպ ի ձախ դարձած գրութեան ուղղութեամբ եւ ձայնահնչիւնով եւ զօրութեամբ իսկ հեռի են այն տառերը՝ Հայկականներէն: Կ'երեւի, թէ դուք փիւնիկեան այբուբենի խոր հնութեան պատճառաւ է, որ Հայկականն անկէ ծագած կը համարիք. օակայն այսպիսի պարագայից մէջ երբ հնութիւնը միայն կը դրուի իբրեւ սկզբունք խորհելոյ, այն ժամանակ դուռը գոցուած կը լինի նորանոր հետազօտութեանց եւ յայտնութեանց դէմ: Այսպէս կը խորհէին երբեմն հնագէտք Հայոց հին կրօնի եւ դիցարանութեան ծագման վրայ: Այսպէս կը խորհէին եւ բանասէրք հին Հայկական լեզուի մասին, համարելով զայն իբրեւ դուստր սանսկրիտի, սրով ստիպուած էին ի դէպս եւ յանդէպս միշտ սանսկրիտերէնով փորձել լուծել անոր գաղտնիքը, եւ այս պատճառաւ իսկ անձուկ շրջանի մէջ պարփակուած մնաց նորա ուսումնասիրութիւնս. բայց երբ Հիւրշման, Լազարոյ, Ռուզէ եւ այլք խզեցին այդ գերիշ կապանքը, եւ ցուցին, թէ Հայերէնն քոյր լեզու մ'է սանսկրիտի, եւ ոչ թէ դուստր, այն ժամանակէն ի վեր անոր ուսումն եւս սկսաւ հսկայաքայլ յառաջել: Ուրեմն, ինչպէս մեր լեզուին՝ այսպէս եւ լեզուի բարբառն արձանագրող այբուբենի տառերու մասին խօսած ժամանակ, պէտք է որ անոնց անմիջական սերիչներն ի նկատի առնուին, մերձագոյն ազդեցութիւն ունեցող պատճառներով եւ պարագայիք, եւ ոչ թէ ամենէն հեռագոյնները, որոց ազդեցութիւնքն արդէն ի վաղուց նուազած են: Քիչ մ'աւելի պարզեմ միտքս: Ամէն աշխարհ գիտէ, թէ Փիւնիկեցիք գտնալին հնարեցին այբուբենական գրութիւնը, որ եւ յընթացս ժամանակաց մտա գտաւ բոլոր սեմական եւ հընդերոպական ազգաց մէջ. այս կէտս երկրորդական նշանակութիւն ունի գիտութեան համար. այլ մեծն եւ կարեւորն այն է, թէ ի՞նչ միջոցներով եւ յեղանակաւորմամբ ի միոյն յառաջ եկան այնքան այբուբենք, ինչպիսի պարագայից եւ ազդեցութեանց ներքեւ, եւ թէ ինչով կը տարբերին իրենց հասարակաց մօրէն, — որ մօր պաշտօնէն իսկ դադարած է, — եւ իրարմէ մէկ խօսքով, փոխանակ հեռաւորին՝ որոնք անոր մերձագոյն ծագումը:

Այսպէս եւ ձեզ, յարգելի Տէր, եւ անոնց ամենուն՝ որք գրեցին եւ պիտի գրեն Հայկական տառերու ծագման վրայ, արժան է ուշի ուշով ի նկատի առնուլ այն ժամանակը, յորում հնարուեցան կամ վերանորոգեցան այդ տառերն, եւ այն բարբառները կամ ձայները, զորս ըստ կարելոյն ճշգրութեամբ գրելու եւ յաւերժացնելու համար հնարուեցան:

1. See Phil. Berger, *Hist. de l'Écriture dans l'antiquité*, 1891, p. 122-132.